

Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied
Slovenský komitét slavistov

SLOV centrum
excelentnosti
SAV

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

© Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied
© Slovenský komitét slavistov

Autorka úvodnej štúdie a komentárov, editorka textovej časti

© Mgr. Katarína Žeňuchová, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV

Recenzenti

PhDr. Viera Gašparíková, DrSc.

PhDr. Viera Kováčová, PhD.

Technická redakcia

Mgr. Juraj Molčányi

Publikácia vznikla s finančným príspevím SAVOL – Spoločnosti autorov vedeckej a odbornej literatúry.

Knižná práca vyšla s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.

ISBN 978-80-89489-16-9

EAN 9788089489169

Zbierka ľudovej prózy Samuela Cambela

Prameň k výskumu
rozprávačskej tradície na Slovensku

Katarína Žeňuchová

Bratislava 2014

Obsah

Predhovor.....	7
Slovenská ľudová próza v zbierke jazykovedca S. Cambela.....	10
1. Metodológia terénneho výskumu S. Cambela.....	10
1.1. Výber vhodného žánru	10
1.2. Niekoľko poznámok k metóde priameho zápisu.....	11
1.3. Pasportizácia zápisov	14
1.4. Autentickosť Cambelových zápisov.....	18
2. Zásady transkripce nárečového textu S. Cambela.....	21
3. Cambelove zápisy verzus Polívkov Súpis slovenských rozprávok Dôvody na vydanie pramennej edície folklórnych naratívov S. Cambela.....	24
Edičná poznámka.....	31
Pramene a literatúra	35
Summary.....	40
Резюме.....	42
Zápisy nárečových textov z východného Slovenska	45
Spišská stolica.....	45
Šarišská stolica	82
Abovská stolica.....	145
Zemplínska stolica.....	163
Užská stolica.....	191
Podrečie lučivnianske.....	218
Ukážky susediacich s východoslovenskou rečou inoslovanských nárečí	
Osnovy poľské (z obcí slovenskej reči najbližších)	236
Z obďalečia.....	243
Osnovy ruské (z obcí slovenskej reči najbližších).....	244
Z obďalečia.....	257

Zápisy nárečových textov zo stredného Slovenska	263
Gemerská stolica	263
Novohradská stolica	283
Zvolenská stolica	299
Liptovská stolica	316
Oravská stolica	344
Turčianska stolica	387
Hontianska stolica	403
Tekovská stolica	410
Nárečie priechodské vo Zvolenskej	452
Z Oslian	453
Z Tekovského Svätého Kríža	453
Z Ratkovej	454
Register navštívených lokalít	455
Register respondentov S. Cambela	459

Predhovor

Slovenská ľudová próza reprezentovaná najmä ľudovou rozprávkou je v povedomí bežného čitateľa málo spojená s menom Samuela Cambela (*1856 – †1909), ktorý je známy najmä vďaka jazykovedným prácam. Cambelov prínos v oblasti štúdia slovenčiny a ostatných slovanských jazykov je v dejinách slovenskej jazykovedy nepochybiteľný.¹ S. Cambel svoje bádateľské úsilie venoval predovšetkým štúdiu spisovného slovenského jazyka a ustáľovaniu kodifikačných noriem počas tzv. martinského obdobia (1875 – 1914) dejín spisovnej slovenčiny.²

Náš záujem sa sústreďuje na zbierku nárečových textov, ktoré S. Cambel zapísal počas svojich ciest zameraných predovšetkým na výskum slovenských dialektov. Ide o obsiahlu zbierku súvislých nárečových prejavov, ktorá dokumentuje vývinové štádium slovenskej rozprávačskej tradície na prelome 19. a 20. storočia. Je prirodzené, že si kladieme otázku, prečo Samo Cambel cestoval po slovenskom vidieku a zapisoval živú ľudovú reč – nárečie, keď jeho krédom bola starostlivosť o spisovný slovenský jazyk. Bol presvedčený o tom, že iba prostredníctvom komplexného poznania ľudovej reči je možné urobiť reformu spisovného slovenského jazyka:

„S prospechom použiť môže nárečoslovec len také osnovy alebo také rečové materiále, ktoré nepresahujú kruh vedenia ľudového a obzor ľudového myšlienkového života.”³

Uvedomoval si, že nevyhnutným predpokladom ustálenia spisovného jazyka a spoľahlivej kodifikácie jeho noriem je dokonalé poznanie všetkých slovenských nárečí, ktoré zohrávali dôležitú úlohu v historickom vývine slovenčiny. Predsavzal si, že preskúma a zapíše reč slovenského ľudu, spracuje fondy živého ľudového jazyka, čo mu poslúži aj k zveľadeniu spisovnej slovenčiny a k vzniku spisovnej gramatiky a slovníka slovenského jazyka.⁴

„Ak je spisovný jazyk slovenský spisovným jazykom *našich Slovákov*, tak sa musí zakladať *na jazyku našich Slovákov*.”⁵

---

¹ O tom pozri JÓNA, Eugen: Samo Czambel (1891-1909) a spisovná slovenčina. In: Slovenská reč, 1959, roč. 24, č. 6, s. 321-345; ten istý: Samo Czambel ako jazykovedec a kodifikátor spisovnej slovenčiny. In: Literárnomúzejný letopis 15. Ed. Imrich Sedlák. Martin : Matica slovenská 1981, s. 198-203; Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia. Ed. Laurent Horečný. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, 238 s.

² Charakter kodifikačných príručiek majú dve Cambelove práce – Slovenský pravopis (Budapešť 1890) a Rukoväť spisovnej reči slovenskej (Turčiansky Svätý Martin 1902).

³ CZAMBEL, Samo: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Turčiansky Svätý Martin : Nákladom vlastným, 1906, s. 192.

⁴ CAMEL, Samo: Slováci a ich reč. Budapešť : Nákladom vlastným 1903. s. 227.

⁵ S. Cambel, Slováci a ich reč, s. 226-228.

Keďže najmenej známou a preskúmanou oblasťou slovenskej ľudovej reči bola vtedy východoslovenská nárečová oblasť, rozhodol sa začať s terénnym výskumom práve na východe krajiny, a to v okolí Prešova vo Veľkom Šariši v roku 1892. Až do roku 1905 za celých trinásť rokov počas svojich dovolení a študijných ciest zbieral nárečové zápisy a získal korpus nárečových textov, ktorý tvoria rozličné žánre folklórnych rozprávání z východného i stredného Slovenska. Zozbierané nárečové zápisy z východného Slovenska spracoval a publikoval v nárečovej prílohe k prvej časti jazykovednej monografie *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*.⁶ Tvorí ju 123 záznamov zo 75 lokalít východného Slovenska a z 3 obcí zakarpatskej oblasti dnešnej Ukrajiny, ktoré boli v čase Cambelovho výskumu súčasťou Uhorska. Nárečovú zbierku zo stredoslovenskej oblasti tvorí dovedna 122 prozaických textov zo 62 obcí, ktoré však S. Cambel nepublikoval. Rukopisná zbierka zo stredného Slovenska sa uchováva v Cambelovej osobnej pozostalosti v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine.⁷ Plánoval prebádať aj nárečia západného Slovenska, ale jeho zdravotný stav a predčasná smrť (18. decembra 1909) mu to neumožnili.

Mimoriadne dôležitá je skutočnosť, že sa S. Cambel nesústredil na zaznamenávanie vybraného žánru ľudovej prózy, nesledoval ani vybranú tematickú oblasť, preto jeho zbierka zachytáva celé žánrové spektrum folklórnej prózy – čarovné, novelistické, legendárne, humoristické rozprávania, anekdoty, povesti i poverové rozprávania, dokonca zbierka obsahuje i 6 hádaniek. Na rozdiel od prevažnej väčšiny vydaní slovenskej ľudovej prózy v čitateľsky upravenej podobe, v našej edícii predstavujeme neupravené nárečové zápisy tak, ako ich zachytil zberateľ. Ide tu teda vskutku o zbierku spontánnych rozprávání zaznamenaných v nárečí priamo z úst ľudového respondenta prostredníctvom exaktných metód bez žánrovej a tematickej selekcie.

Textovej časti, ktorá je nosnou časťou publikácie, predchádza vedecká štúdia, kde sa v syntetickej skratke charakterizuje metodológia terénneho výskumu Sama Cambela a poukazuje sa na význam a hodnotu korpusu ním zozbieraných textov, ktorý je jedným zo základných prameňov pre štúdium slovenskej ľudovej prózy z diachrónneho hľadiska. Materiálová časť zahŕňa prepis zápisov z východného Slovenska publikovaných v dialektologickej monografii *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*, ktoré sú doplnené o dva neznáme rukopisné texty z východného Slovenska nájdené v Cambelovej literárnej pozostalosti. V našej edícii sprístupňuje-

⁶ S. Cambel, *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*, s. 209-476.

⁷ Samo Cambel zomrel náhle 18. decembra 1909 bez závetu. Majetok zdedil jeho mladší brat, ktorý rukopisy i vzácnu knižnicu daroval Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Dnes sa pozostalosť S. Cambela nachádza vo fondoch Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine (ďalej LA SNK) pod signatúrou M 24. LA SNK ju získal delimitáciou pôvodných fondov z Archívu Slovenského národného múzea v Martine. Niektoré časti rukopisnej pozostalosti Samuela Cambela sa však z neznámych dôvodov z Archívu slovenského národného múzea dostávali do LA SNK postupne a boli priebežne katalogizované vo fonde jednotlivín. Preto aj zbierka stredoslovenských nárečových záznamov ľudových rozprávání nie je súčasťou fondu M 24, ale je uložená v osobitom fonde jednotlivín pod signatúrou C 973.

me aj zápisy folklórnych naratívov zo stredného Slovenska, opierame sa o rukopisný materiálový korpus uložený v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine. Pramenné texty transliterujeme verne (ide o diplomatický prepis) podľa dostupnej rukopisnej predlohy a tlačeného súboru textov z východného Slovenska vydaných v Cambelovej nárečovej prílohe k monografii *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*.

Každý zápis obsahuje sprievodné pasportizačné údaje o informátoroch, mieste i čase zápisu. Z pohľadu klasifikácie rozprávačských sujetov je dôležité, že pri každom zápise čitateľ nájde poznámku s bibliografickými odkazmi na existujúce katalogizačné diela slovenskej ľudovej prózy. Vydaním kompletnej edície Cambelovej zbierky ľudových naratívov sa prvýkrát vedeckému prostrediu i širšiemu okruhu čitateľov sprístupňuje práve aj ťažšie dostupný archívny materiál. Táto vedecká edícia folklórnych naratívov v prvom rade obohatí pramennú bázu folklórnych textov a obohacuje poznanie o ľudovej slovesnej kultúre i o dejinách zberateľstva a folkloristiky na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia.

Zároveň si na tomto mieste dovoľujem vysloviť poďakovanie tým, ktorí upriali moju pozornosť na aktuálnu potrebu skúmať zberateľské dielo jazykovedca Sama Cambela a vydať autentické a redakčne neupravené texty z jeho zbierky, a tak po vyše sto rokoch od ukončenia jeho výskumov vydať zbierku folklórnych naratívov a zaplniť biele miesto v dejinách slovenskej folkloristiky. Vďaka patrí predovšetkým prof. Jánovi Doruľovi, DrSc., prof. Jánovi Micháľkovi, DrSc. a najmä PhDr. Viere Gašparíkovej, DrSc., ktorá dala smer môjmu výskumnému zameraniu a spolu s PhDr. Vierou Kováčovou, PhD, sa zároveň podujala na úlohu recenzentky predloženej práce. Som vďačná všetkým, ktorí sa akokoľvek podieľali na vzniku diela, mojim najbližším za priestor a čas, ktorý mi poskytli, i za podporu a pochopenie. Napokon, bez organizačnej a finančnej pomoci pri realizácii vydania by toto dielo nevzniklo.